

De bijdrage van R. Laermans, die in deel 2, 'Sociologisch-demografische benadering' werd ondergebracht maar naadloos aansluit bij Gevers' overzicht, brengt alvast verheldering voor wat de receptie door de Vlaamse katholieke werknemersorganisaties aangaat ('Van traditioneel huwelijk naar open gezin: de naoorlogse verandering in rolmodellen in het discours van de ACW-vormingsorganisaties, 1945-1980'). De soep werd, naar goede katholieke gewoonte, klaarblijkelijk niet zo heet gegeten als dat ze werd opgediend.

Het stuk van de socioloog K. Matthys, het laatste in deze bundel dat de historicus kan inspireren, ook al handelt het over 'de postmoderne private ruimte', toont aan hoe nuttig een interpreterende lezing van demografische data wel kan zijn. Het doet de vraag rijzen waarom er voor de periode 1800-1950 geen historische demograaf om een bijdrage werd verzocht.

K. Dobbelaere en L. Voyé tenslotte brengen recente informatie omtrent 'de dubbele hoofd-functie van het kerkelijk huwelijk', hoofdzakelijk op basis van de resultaten van een studie die met het onheilspellende letterwoord RAMP werd bedacht. Het is in de ogen van een niet-socioloog inderdaad rampzalig te moeten lezen dat één van de belangrijkste vaststellingen van het onderzoek als volgt luidt: 'dat de betekenis die men aan een kerkelijk huwelijk geeft varieert naargelang de kerkbetrokkenheid', dat 'hoe sterker men op de kerk is betrokken, hoe meer men een uitgesproken religieuze betekenis geeft aan het kerkelijk huwelijk', en dat 'hieruit zou kunnen blijken dat de verwijzing naar het religieuze aspect van de traditie sterk afneemt met een verminderde kerkverbondenheid.' (145) Wetenschappers mogen beroepshalve niet vertrekken van vanzelfsprekendheden, maar dit lijkt in mijn ondeskundige ogen toch sterk op het intrappen van open deuren.

Kortom, de 'historische' hoofdstukken uit deze bundel brengen voor wat de periode na 1800 betreft, originele en gedegen informatie samen. Ze blijven erg beschrijvend en geven zelden antwoord op de waarom-vragen die bij de lezer rijzen (waarom houdt het katholieke leergezag zo halsstarrig vast aan 'de natuurwet'? waarom lieten gehuwden zich door ongehuwden de les spellen? etc). Maar dit kan de auteurs moeilijk kwalijk genomen worden gezien het hier om eerste synthesepogingen gaat. Ook het sterk inzoemen op de (Vlaams-) Belgische situatie en het ontbreken van vergelijking met toestanden in andere landen zal wel daaraan gelegen zijn. Het blijft de verdienste van de redacteurs een thema te hebben aangesneden waarop nog vele variaties zullen kunnen worden gemaakt.

Jan Art

1 K. Dobbelaere, L. Leijssen, M. Cloet, ed., *Levensrituelen. Het vormsel* (Leuven: Universitaire pers Leuven, 1991); Idem, *Levensrituelen. Geboorte en doopsel* (Leuven: Universitaire pers Leuven, 1996).

A. Karskens, *Pleisters op de ogen, pleister op de mond. De geschiedenis van de Nederlandse oorlogsverslaggeving van Heiligerlee tot Kosovo* (Amsterdam: Meulenhoff, 2001, 376 blz., ISBN 90 290 6912 0).

Ze staan op dit moment weer volop in de belangstelling: oorlogsverslaggevers. De situatie na 11 september 2001 wijkt in meerdere opzichten af van het gebruikelijke oorlogspatroon. Er is geen nationaal te lokaliseren vijand, wel een internationaal netwerk van individueel opererende extremisten en zelfs over een duidelijke aanleiding — voor de terreuraanslag wel te verstaan — tasten de autoriteiten in het duister. Zou deze *war on terrorism* ook een ander soort oorlogs-journalistiek met zich meebrengen of gaan journalisten weer veel van dezelfde fouten maken die zij al eeuwen maken? Deze vraag zal journalist/oorlogsverslaggever Arnold Karskens,

auteur van een overzichtswerk over de Nederlandse oorlogsjournalistiek, ongetwijfeld stellen als van zijn boek eventueel een tweede, *up to date* gemaakte druk verschijnt. De grote verdienste van Karskens' boek is dat hij de Nederlandse oorlogsverslaggeving een historisch kader geeft. Iedereen die zich vanuit een historische optiek op dit terrein begeeft, kent het standaardwerk *The first casualty* (1975; herziene druk in 1999) van Phillip Knightley. Tevergeefs zocht men daar naar de Nederlandse component. Karskens' boek vult die leemte.

Zoals een journalist betaamt, begint Karskens met de (toen nog) meest recente oorlog in Kosovo. Het beeld dat hij in dit hoofdstuk van de vaderlandse oorlogsjournalistiek schetst, is weinig rooskleurig. Journalisten maken dezelfde fouten die ze al eeuwen maken, stelt hij. Het publiek wordt daardoor veelal onvolledig of verkeerd geïnformeerd. Inderdaad, Karskens is een scherpshijper. Genadeloos legt hij het falen van zijn vakbroeders en -zusters bloot. Als een rode draad loopt deze morele kruistocht door zijn boek. De centrale vraagstelling luidt dan ook: hebben oorlogsjournalisten hun werk naar behoren gedaan? Hebben zij het publiek, de politici en regeringsleiders wel voldoende geïnformeerd? Kortom, wat is eigenlijk het nut van oorlogsjournalistiek? Karskens stelt zich op als een beoordelaar van de geschiedenis en wijkt daarmee af van wat doorgaans de mores is onder geschiedschrijvers, namelijk dat de historicus zich zo objectief mogelijk opstelt in plaats van een moralistische invalshoek te kiezen. Karskens is en blijft daarom op de eerste plaats een journalist met belangstelling voor de persgeschiedenis en bovenal in het bezit van een zeer vlotte pen.

De auteur begint zijn historische overzicht in de zestiende eeuw en claimt dat het oudste Nederlandstalige oorlogsverslag dat bewaard is gebleven, stamt uit 1535. Het betrof een veldtocht door Noord-Afrika ter bescherming van de Nederlandse handelsvloot. Enkele decennia later, tijdens de Opstand, zou de Nederlandse oorlogsjournalistiek' pas echt van de grond komen. Alle negatieve elementen die aan oorlogsverslaggeving kunnen kleven, traden hierbij reeds aan het licht: mythevorming (rond Kenau Simonsdochter), propaganda (door Willem van Oranje), selectieve berichtgeving en censuur. Van 'journalisten' als beroepsgroep was nog geen sprake. Notarissen of drukkers deden de verslaglegging in de vorm van pamfletten 'erbij', zonder werkelijk verstand van zaken te hebben.

Krijgskunst stond in de zeventiende eeuw praktisch gelijk aan belegeren. Dit betekende weinig actie, een toestand die de scribent uitdaagde zijn fantasie zo nu en dan de vrije loop te laten. Betrouwbaar waren deze verslagen — waarin zelden kritiek op de eigen gelederen viel te lezen — dus allerminst, wel konden zij dienen als middel om bij de autoriteiten meer geld voor nieuwe militaire acties los te krijgen. Het is in de zeventiende eeuw dat de Nederlandse oorlogsverslaggeving een sprong voorwaarts maakte, aldus Karskens, en wel op het moment dat een correspondent tijdens zijn beschrijving van de Vierdaagse Zeeslag van de Tweede Engelse Oorlog, het basisprincipe van hoor- en wederhoor toepaste.

In de daaropvolgende eeuwen blijft de oorlogsverslaggeving — gemeten naar de hedendaagse maatstaven die Karskens hanteert — nog steeds in de kinderschoenen staan. Alle militaire acties — klein en groot — waaraan Nederland deelnam, passeren de revue. Was Nederland geen deelnemer, waren er geen economische belangen in het geding en werd het conflict in verre oorden uitgevochten, dan nam de redactie vaak niet de moeite er een eigen man naar toe te sturen. Immers, met de komst van de telegraaf konden berichten van niet uit Nederland afkomstige correspondenten net zo goed worden doorgegeven. De twintigste eeuw neemt tweederde van het boek in beslag. Het valt op dat Karskens, naarmate de eeuw vordert meer en meer gebruik maakt van primaire bronnen. Het voorafgaande deel was hoofdzakelijk gebaseerd op reeds bestaande geschiedkundige werken. Het is in ieder geval een verdienste dat hij daaruit de krenten heeft weten te halen wat betreft oorlogsjournalistieke aangelegenheden.

Karskens' relaas doet onherroepelijk de vraag rijzen wat in zijn ogen nu een ideale oorlogs-

verslaggever is. Vanwege zijn morele uitgangspunten moet hem toch een ideaaltypisch beeld voor ogen zweven. Op pagina 334 beschrijft hij zijn 'favoriete nieuwsjagers' als 'mechanisch opererende wezens die onbevooroordeeld de krijgshandelingen op en achter het slagveld volgen en dat opschrijven in de economische en politieke context.' De journalistieke kernvragen wie, wat, waar en waarom? behoren daarbij de belangrijkste leidraad te zijn. Zijn beschrijving van de ideale journalist vertoont grote overeenkomsten met de uitgangspunten die de geschiedkundige discipline hanteert, zij het dat een historicus zelden voor zijn leven hoeft te vrezen wanneer hij onderzoek naar een oorlog doet.

Dat het ideaalbeeld dat Karskens schetst in de werkelijkheid niet of nauwelijks voorkomt, beaamt hij. Maar daarmee is oorlogsverslaggeving nog geen nutteloze bezigheid geworden. Het ooggetuigenverslag en de onderzoeksjournalistiek zijn in zijn ogen zeer de moeite waard om na streven, vooral omdat die direct de feiten weer zouden geven. Ook hier kan de lezer vraagtekens bij zetten. Kortom, behalve dat het boek veel vragen oproept (hetgeen nooit verkeerd is) en moreel beladen is (hetgeen irritatie teweeg kan brengen), is het vooral een leesbaar en boeiend geheel waarmee een leemte in de Nederlandse persgeschiedenis wordt gevuld. Karskens heeft de oorlogsjournalistiek gewogen en te licht bevonden, nu is het wachten op een wetenschappelijke studie waarin de moraal het verhaal niet overheerst.

Bernadette Kester

P. J. Meertens, e. a., ed., *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland*, VII (Amsterdam: Stichting beheer HSG, 1998, x + 308 blz., ISBN 90 6861 140 2); *Idem*, VIII (*Idem*, 2000, x + 366 blz., €19,97, ISBN 90 6861 200 X).

Bijna een halve eeuw geleden werd de wens geuit om een verzameling biografieën samen te stellen over mannen en vrouwen die hun stempel hadden gedrukt op de Nederlandse arbeidersbeweging en het socialisme; vijftien jaar geleden verscheen het eerste deel van een serie die toen nog begroot was op zes delen; de afgelopen jaren verschenen de delen zeven en acht; aankondigd is een afsluitend negende deel, waarin naast correcties en aanvullingen ook een cumulatief register op alle levensbeschrijvingen zal worden opgenomen. Het minste dat gezegd kan worden is dat het gehele project een symbool is van bewonderenswaardige volharding. De tijd om een afsluitend oordeel te geven over de gehele serie is nog niet gekomen — daarvoor is de verschijning van het afsluitende negende deel meer geschikt. Hier zal volstaan worden met enkele opmerkingen over de delen zeven en acht.

Enerzijds is het project de laatste jaren moeizamer gaan verlopen, al was het maar omdat door de inmiddels opgevoerde privacy-regelingen het lastiger is geworden allerlei persoonlijke gegevens (omtrent huwelijk en scheiding bijvoorbeeld) los te krijgen van overheids instanties. Ook werd het moeilijker om vrijwillige medewerkers te vinden die een beschrijving voor hun rekening wensten te nemen van vooraanstaande figuren uit de arbeiders-, vrouwen- en natuurbeweging. Anderzijds werd het ook gemakkelijker, omdat het schrijven van een biografisch portret steeds meer is gaan behoren tot het normale arbeidsterrein van de historicus. Bovendien kregen de schrijvers sluipenderwijs steeds meer ruimte van de redactie, zodat niet zelden een flonkerend stuk geschreven kon worden.

Hier kan slechts een kleine greep gedaan worden uit de ruim 140 beschreven levens. Zo opent deel 7 met Isaac Salomon Arbeid, oprichter en bestuurder van de slaggersgezellenbond, die in 1907 in zo'n fel conflict kwam met de heer J. H. Ober, de leider van de christelijke slaggersgezellen (scheurmakers die door het leven wensten te gaan onder de naam Door Eenheid Sterk!).